

Ugy látszik, hogy az ilyen jellegű gondolatnak negyven év a természetes kifejlődési ideje. 1922-ig kell Hollandiában is visszanyulnunk, hogy egy ilyen terv iránt megnyilvánuló érdeklődés első jeleire bukkanjunk.

F.K.B. KOSSMANN dr., a Leideni Egyetem könyvtárának fiatal tudományos dolgozója volt az, aki annakidején két cikket is írt a Bibliothekleven c. folyóiratba "A tudományos könyvtárak és a jövő" és "Könyvraktár létesítése" címmel. ELLIOT rektorhoz hasonlóan ő is a jövőbe néz és szintén arra az eredményre jut, hogy szükség volna közös könyvraktárra.

Számos akadályt kell azonban leküzdenünk addig, amíg a szükségesség felismerésétől a terv megvalósításáig eljuthatunk. Talán nem lesz hiábavaló, ha megkíséreljük összefoglalni egyrészt azokat a szempontokat, amelyek a terv mellett szólnak, másrészt azokat a nehézségeket, amelyek megvalósításának útjában állanak, végül azokat a kérdéseket, amelyeket mérlegelnünk kell, ha a tervet valóra akarjuk váltani. Szóhoz kell juttatnunk a három érdekelt csoportot is: azoknak az intézményeknek vezetőit, amelyekhez könyvtárak tartoznak, a könyvtárosokat, akik a könyveket kezelik, - s végül az olvasók seregét, a tudományos világot, amelynek kedvéért a hatóságok könyvtárakat alapítottak és tartanak fenn, s amelynek szolgálatában a könyvtárosok gyűjteményeket létesítenek és tárnak fel. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy okulásunkra felhasználhatjuk az Egyesült Államok e téren szerzett tapasztalatait és gazdag irodalmát is. Hadd használjam fel ezenkívül azokat az érveket is, amelyeket A. KESSEN dr.-tól, a Leideni Egyetem könyvtárosától írásban kaptam, valamint delfti elődömmel, A. KOREVAAR dr.-ral és G. VRIJBURG-gal, a Werkspoor Rt. könyvtárosával folytatott beszélgetésem eredményét.

Az adatok tömegében nem könnyű eligazodni. Mivel a pontokra való támaszkodás rendszerint megkönnyíti az áttekintést, én is ehhez a módszerhez folyamodom.

1. SZÜKSÉGES-E A KÖZÖS TUDOMÁNYOS KÖNYVRAKTÁR?

I. A vezetőség álláspontja

A vezető körök gazdasági és pénzügyi szempontból vizsgálják a kérdést s az alábbi megfontolásokra alapítják véleményüket.

1/ Egyre nehezebben szerezhetőek meg és bocsáthatók rendelkezésre a szüntelenül növekvő könyvtári szükséglet fedezését biztosító anyagi eszközök. A rendelkezésre álló anyagi eszközök minél eredményesebb felhasználása végett az eddiginél szorosabb együttműködés kívánatos tehát az egyetemek, főiskolák és egyéb tudományos intézmények könyvtárai között.

2/ A könyvtár sokkal hamarabb gyarapszik, mint az egyetem vagy főiskola bármely más része: gyarapodásának üteme aggasztó módon egyre tovább gyorsul. Az egyetemek és épületeik terjedelmét gyakorlatilag hallgatóik létszáma határozza meg. Ez a megállapítás azonban nem érvényes a könyvtárra. A könyvgyűjtemény terjedelmét és gyarapodását ul. soha sem a hallgatók létszáma szabja meg, hanem a megjelenő könyvek és folyóiratok mennyisége, és ennek is az a része, amelynek a tudományos könyvtárban meg kell lennie. A fejlődés tehát a könyvtár hatáskörén kívül esik. Az is nyilvánvaló viszont, hogy nincs olyan intézmény, amelynek könyvtárépülete korlátlanul bővíthető volna. Sem a meglévő alapterület, sem pedig az anyagi keret nem elég ehhez. (Egyszer még sort kell majd keríteni az egyes könyvtárak optimális méreteinek megállapítására.)

3/ A ritkán olvasott irodalom beszerzése a könyvtári adminisztráció szempontjából nem gazdaságos. ELIOT rektor már 1902-ben hangoztatta, - ebben KOSSMANN könyvtáros is egyetértett vele 1922-ben, - hogy nem indokolt a kevésbé használt irodalomra, raktározási, fenntartási és személyi költség fordítása. Minél nagyobb a könyvtár, annál nagyobb a ritkán olvasott könyvek százalékaránya, tehát annál nagyobb összeget fordítunk hosszú időn át ilyen célra.

4/ Tartsunk minél kevesebb másod-(többes)példányt. A kevésbé használt irodalomból elegendő egyetlen példány az országban. A könyvtáraknak tehát úgy kell együttműködniük, hogy ennek a gazdasági célnak eleget tehessenek. Ha központi könyvraktárt létesítünk, megszabadulhatunk a másodpéldányoktól. Anyagilag csak előnyt jelent, ha eladjuk, vagy elcseréljük őket. Hasonló jellegű intézmények között - a német "Sondersammelgebiete" mintájára - csak akkor kerülhet sor az állománygyarapítási területek felosztására, ha a központi könyvraktár már megvalósult.

5/ Minél nagyobb a könyvtár, annál nagyobb a könyvtári egységre, vagyis az egy-egy könyvre vagy folyóiratra eső költség. A katalóguskészítés, raktározás, kölcsönzés, stb. tiszta költségei is annál nagyobbak, minél nagyobb a könyvek száma. A szüntelenül gyarapodó könyvtárban a könyvtári egységre eső költségek is egyre növekednek. Valójában határa sincsen az ilyen jellegű költség növekedésének. Már csak ezért is határt kell szabnunk a könyvtárak terjedelmének.

6/ A kevésbé használt anyag közös raktári megőrzéséről szóló számadatok azt mutatják, hogy az ilyenfajta tárolás jelentékeny költségmegtakarítással jár.

7/ A kérdést általában vidékenként, a mi kis hazánkban pedig országos szempontból kellene megvizsgálni. A probléma elbírálása alkalmával nem csupán egy egyetem vagy főiskola pénzének hovaforrásáról, hanem valamennyi ilyen intézmény anyagi eszközeinek észszerű felhasználásáról van szó.

II. Az olvasó álláspontja

Az olvasó csupán célszerű tanulmányozási lehetőséget kíván. A centralizálást azért tartja szükségesnek, mert a ritkán használt irodalom teletömí a raktárakat és katalógusokat, s a kutatást is hátráltatja, mert megnehezíti a keresett anyag megtalálását és kézbe jutását.

III. A könyvtáros álláspontja

1/ Minden könyvtárban nehézséget okoz az a körülmény, hogy a raktárak és katalógusok szempontjából oly értékes teret a ritkán olvasott anyag foglalja el. Közös könyvraktár létesítésének megoldódik ez a probléma.

2/ A közös raktárba való szállítás útján kötési és katalogizálási költségeket takarítunk meg. Pazarlás volna a könyvet beköttetni, ha utóbb mint förléspéldányon tudunk rajta. Harwardban azonkívül egyszerűsített katalogizálási eljárást is vezettek be.

3/ A közös raktár végre lehetőséget nyújt arra, hogy a könyvállományt lényegesen apasszuk. A felesleges tehertől megszabadulhatunk anélkül, hogy a leadott irodalom teljesen elveszne.

4/ Ma már egy könyvtárnak sincs arra lehetősége, hogy maga szerezzék meg mindazt az irodalmat, amelyet saját olvasóköre kíván, még kevésbé, hogy valamely területen teljességet érjen el. A közös raktár legalább ennek az eszménynek legalább a megközelítéséhez segít hozzá.

5/ Várható, hogy ennek a raktárnak megvalósulása esetén a különféle állami szerveknél (pl. megyéknél, bíróságoknál, kormányhivatalokban) és másutt elfekvő, utban lévő és szükség esetén a tudomány számára nem mindig hozzáférhető irodalom oda fog áramlani.

6/ A közös raktár terve beleillik a könyvtárak között többféle vonatkozásban megszervezett együttműködés keretében, és az alábbi messzemenő következményekkel is járhat:

- a/ Javíthatjuk az egyes könyvtárak, állománygyarapítási politikáját, ha az ilyen központi raktárnak is adunk állománygyarapítási feladatot, pl. ilyen formában:
 - 1/ A központi raktár közvetlenül és központilag gondoskodhatik a ritkán olvasott anyag beszerzéséről. Ezzel elkerülhetjük a többszöri beszerzést és sok katalogizálási munkát takaríthatunk meg.
 - 2/ A központi raktár kiegészítő állománygyarapítást végezhet a londoni Central Library (Központi Könyvtár) mintájára, s így járulhat hozzá a nemzeti vagyon gyarapításához.
- b/ Célszerűbb, ha a régibb anyag könyvtári feldolgozása valamely központi szervnél történik, nem pedig külön-külön az egyes tagkönyvtáraknál.
- c/ Az ország könyvállományáról egyetlen nagy katalógust nyerünk; ehhez csak a központi katalógusokat kell csatolnunk, hogy megkapjuk a valamennyi hollandiai könyvtárat összefogó katalógust.
- d/ A központi raktár országos központtá fejlődhetik, ez pedig mind a hazai, mind pedig a nemzetközi könyvkölcsönzés szempontjából előnyös.
- e/ Egyetlen országos központ az egész irodalmi vagyon rendszeres gondozását vállalhatja magára nemcsak óvórendszabályokkal, tűz- és bombaveszélymentes elhelyezéssel, hanem mikromásolat készítése útján is.

7/ A közös raktár idővel a történeti kutatás forrásanyagának értékes lelőhelyévé fejlődhetik; segítségével a kutatók mentesülhetnek az ide-oda való utazgatás kényelmetlenségétől. Néhány cikkirő véleménye szerint a kérdés elbirálása során ez a szempont talán még nagyobb súllyal esik latba, mint a hely- és költségmegtakarítás előnye.

2. A NEHÉZSÉGEK

Mielőtt itt is a könyvtárvezetőség, az olvasók és a könyvtárosok szempontjait vizsgálónk, talán nem lesz érdektelen, ha röviden összefoglaljuk Keyes D. METCALF-nak, az Egyesült Államokbeli Harvard Egyetem öreg könyvtárosának bölcs szavait arról a jelenségről, amit ő "az együttműködéstől való huzódzás"-nak nevezett. A Library Trends 1958. évi januári számában megjelent cikkében az irodalmi források feltárásának és fejlesztésének kérdéssel foglalkozik.[†] Mivel az együttműködés lehetőségei között megemlíti a közös könyvraktárt is, indokoltnak látszik, hogy közöljük a könyvtári együttműködés ezen módjával szemben megnyilvánuló idegenkedéssel kapcsolatos nézeteit. Egyébként ELIOT rektor is érezte, hogy eszméje ellenszenves lesz a könyvtárosok és sok tanult ember szemében ("repulsive to librarians and to many learned men"). Bizonyos huzódzás, ellenállás tapasztalható ui. a könyvtárosok és intézményeik körében azzal a gondolattal szemben, hogy a könyvtárak együttműködését célzó vállalkozásokat szívvel-lélekkel támogassák;

a magatartás módfelett hátráltatja az együttműködés gondolatának gyorsabb ütemű fejlődését. E gátló tényezőket METCALF a következő csoportokba osztotta:

- A/ Hagyományok és szokások.
- B/ Pénzügyi szempontok.
- C/ Érzelmi és lélektani tényezők.
- D/ Az érvényben levő jogszabályok okozta nehézségek.

A/ Hagyományok és szokások

1/ METCALF azt állítja, hogy a könyvtárosok általában tulságosan sok figyelmet szentelnek a részleteknek; ezért nincs kellő áttekintésük a kialakulóban lévő dolgokról, - ezért nem értik eléggé, miről is van szó, ha együttműködésről beszélünk.

2/ A könyvtárosok általában többek közt azért sem érzik át, mennyire szükséges az együttműködés, mert a helyszüke csupán néhány nagyobb könyvtárban nyomasztó mérvű.

3/ A századunk első felére jellemző nyugtalan idők, háborúk, gazdasági fellendülés és hanyatlás stb., nemcsak nem segítették elő, hanem talán még gátolták is a dolgok hétköznapi menetén való felülemelkedést és a jövőbetekintést.

4/ A könyvtárosok mindig a gyűjtőmunkát tekintették a könyvtár legfontosabb feladatának: ez viszont szükségszerűen és természetesen a könyvtár gyarapodásával jár. Olyasféle felfogás gyökeresedett meg tehát bennük, hogy a könyvtár gyarapítása nemcsak természetes dolog, hanem öncél is. Az együttműködés, amely a könyvtár terjedelmét bizonyos optimumra korlátozza és azt kívánja, hogy a nemrég még értékesként megvásárolt anyagról lemondjunk, nem egyeztethető össze ezzel a felfogással.

B/ Pénzügyi szempontok

Érdekes jelenség, hogy míg a vezető körök pénzügyi szempontok alapján szorgalmazzák az együttműködést, addig a könyvtárosok éppen pénzügyi okokra való hivatkozással igyekeznek azt elodáztatni.

Ennek okát Metcalf a következőkben látja:

1/ A könyvtárosok hajlamosak arra a felfogásra, amely szerint az anyagi eszközökről való gondoskodás nem az ő feladatuk, hanem a vezetőségé. Ugy vélik, hogy ha szükség van jó könyvtárra, akkor majd csak az anyagi alap is meglesz hozzá.

2/ A könyvtárosok véleménye szerint a pénzügyi helyzet nem is oly kedvezőtlen, hiszen a hallgatók számának rohamos növekedése az egyetem gazdaságilag is megerősödik, a mutatkozó többlet-bevételből pedig természetesen a könyvtárnak is jut bizonyos rész.

3/ Sok helyen az a téves nézet alakult ki, hogy a könyvtár céljaira szükséges összeg összefüggésben van a hallgatók számával. A valóságban viszont az az összeg, amelyre a könyvtárnak szüksége van, nem a hallgatók számától, hanem elsősorban az irodalom fejlődésétől függ.

4/ A könyvtárosok hajlanak arra a nézetre, hogy a könyvtár növekedésével lépést tartó költségtöbblet elenyészően csekélynek tűnik, ha arra gondolunk: egy rövid időn belül korszerűtlenné váló repülőgépanyahajó például százmillió dollárba kerül; pedig ezt az összeget egy ország lakossága nyilvánvalóan könnyen előteremti. Más szóval: egyáltalán nem szükséges, hogy a könyvtárat megkiméljék.

5/ A pénznek a könyvtár fejlesztésére való fordítása ésszerű politika, mert e befektetéssel többet takarítanak meg, mint amennyibe az irodalom tanulmányozásának hiányossága miatt megkértszerezendő kutatómunka kerül.

6/ Ha valamely egyetem jobb könyvtárt kíván, erre a célra aránytalanul nagyobb összeget kell áldoznia. A könyvtáros kötelessége, hogy ezt kiharcolja. Egyelőre nincs szükség az együttműködésnek arra a formájára, hogy közös raktárt teremtsünk. Várhatunk vele addig, amíg a könyvtáros alulmarad a könyvtára fejlesztéséért vívott harcban.

C/ Érzelmi és lélektani tényezők

1/ A könyvtárak igazgatói általában olyan emberek, akik nem szívesen függnék másoktól. Természetüknél fogva nem hajlamosak az együttműködésre.

2/ Ha már az egyetemek között is bizonyos versengés állapítható meg, nem csoda, ha ez könyvtáraikra is átragad.

3/ Könyvtári vonalon a versengés abban a törekvésben nyilvánul meg, hogy mennél nagyobb legyen a könyvállomány. Annál büszkébbek a könyvtárak, mennél több ritka példányuk és különleges gyűjteményük van.

4/ A tudós hajlandó ugyan várni a kutatáshoz vagy utazáshoz stb. szükséges költség-fedezet kiutalására, de nem szívesen vár a könyvre. "A research scholar wants his book when (he) wants it". (A kutató akkor akarja a könyvet megkapni, amikor szüksége van rá.) Még nagyobb baj, hogy a tudós rendszerint rossz néven veszi a könyvtárostól, ha pl. a központi raktárral való együttműködésével megakadályozza a könyvekhez való közvetlen hozzáférhetést.

5/ Fontos lélektani tényező a türelmetlenség és - mint már említettük - a versengésre való hajlam. Ez METCALF szerint főként az egyetemi körökre jellemző: "...professors as well as deans and presidents of acquisitions and reference librarians as well as directors." (...tanárookra, dékánokra, állománygyarapítási bizottságok elnökeire és reference könyvtárosokra, valamint igazgatókra egyaránt áll".)

6/ Mindig akad valamilyen jó érv az együttműködéssel szemben elfoglalt negatív álláspont igazolására. Az egyik kifogás a "pressure by others", ami olyasmit jelent, hogy "a többiek nem akarják". Az emberek mások mögé bujva a többieket okolják a sikertelenségért.

D/ Az érvényben levő jogszabályok okozta nehézségek

Vannak esetek, amikor törvény-szabta előírások akadályozzák az együttműködést. Más jellegű jogszabályok intézkednek pl. az egyetemekről az Egyesült Államokban, mint más országokban. METCALF szerint azonban ahol ember szabja a törvényeket, ott a törvényeknek követniük kell az ember változó szükségleteit. Más szóval a jogszabály okozta nehézségekre szerinte mindig található megoldás, amint az az Egyesült Államokban már be is bizonyosodott.

METCALF szavai sullyal esnek a latba. Hiba volna azonban, ha vonakodnánk szembenézni valamennyi megállapításával, amikor a közös könyvraktárhoz vezető együttműködés feltételeit szolgáljuk. METCALF szerint ELIOT rektor gondolata bizonyára kedvezőbb fogadtatásra talált volna, ha a szóbanforgó anyagot, vagyis a ritkán olvasott könyveket nem nevezte volna "dead books"-nak (holt könyveknek); ez a megjelölés ui. egyaránt bántotta mind az ilyen könyveket összegyűjtő könyvtárosokat, mind pedig a könyveket tanulmányozni akaró tudósokat. A lélektani és érzelmi tényezőknek itt nyilvánvalóan nagy a szerepe. KOSSMANN is érezte ezt; utalt arra, hogy félre kell tenni a gyűjtemény, az épület és a költség nagyságával való büszkélkedést, amelyekre olyan hajlamosak vag

I. A vezetőséget érintő nehézségek

Ezeket a nehézségeket röviden abban a kérdésben foglalhatjuk össze: milyen legyen a központi könyvraktár anyagi ellátottsága, igazgatása és elhelyezése. Ez egyáltalában nem könnyű, sőt igen konkrét választ kívánó kérdés.

II. Az olvasót érintő nehézségek

1/ Az olvasónak az lesz a kívánsága, hogy a könyvtárból kivont anyag továbbra is könnyen hozzáférhető maradjon számára.

2/ Kedvező tanulmányozási lehetőséget fog követelni abban az új épületben is, amelyben a ritkán használt anyagot elhelyezték.

3/ Végül azt fogja kívánni, hogy minél gyorsabban hozzájusson az eredeti könyvtárból eltávolított és a központi raktárban elhelyezett könyvekhez.

III. A könyvtárosokat érintő nehézségek

1/ A szakirodalomban felhívták a figyelmet arra, milyen nehéz a ritkán használt anyagnak a kurrenstől való elhatárolása.

2/ Felmerül a kérdés, mekkora legyen az átadásra kerülő anyag mennyisége. Ezt a végső állapot alapján határozhatjuk meg: gyarapításra és apasztásra egyaránt szükség van akkor is, ha a könyvtár már megtelt. Az átadásra kerülő mennyiség tehát ilyenkor az évi szaporulattal egyenlő. Most már csak az a kérdés, van-e évenként ennyi átadható könyvünk. Mert ha a kívánatosnál több könyvet adunk le, megkárosítjuk a könyvtárat. Ha viszont tulságosan sok átadni való könyvet tartunk vissza, indokolatlanná válik a központi raktár létesítése.

3/ A könyvesbolt nem vaskereskedés. A könyvtárban minden tárolt darab egyéniség. Könyvtári egységeknek a könyvtárból való eltávolítása ezért bonyolult, munkaigényes, időtrábló munka. Apasztani nehezebb, mint gyarapítani. Nagytudású, tapasztalt és határozott tudományos személyzet kell hozzá.

4/ Tekintve, hogy mindmáig (gyakorlatilag) egyetlen könyvtárban sem történt könyvvállomány-apasztás, erre az új munkafajtára nem is állhat külön személyzet rendelkezésre. E célra tehát külön hitelkeretet kell biztosítani.

5/ Sokan attól tartanak, hogy a közös raktár csak ideiglenes megoldást jelent.

6/ Könyvvagyonunknak a fölöspéldányok eltávolításával párosuló centralizálása fokozza azt a veszélyt, hogy háboru, tüzvész stb. esetén a teljes nemzeti vagyon egy csapásra elpusztulhat.

7/ Ha beteljesedik egyes könyvtárosok jövendölése, amely szerint a könyvraktárok "will evolve primarily from warehouse undertakings to major agencies in interlibrary loan" ("raktárvállalatból főként nagyobb könyvtárközi kölcsönző ügynökségekké fognak fejlődni"), majd ezekből "from these they will almost certainly develop into fully integrated libraries serving scholars directly" ("szinte bizonyosan teljesen önálló olyan könyvtárakká fognak terebélyesedni, amelyek közvetlenül szolgálgják ki a kutatókat"), akkor már a raktár megtervezésekor tanulmányozni kell mind a hazai, mind pedig a nemzetközi könyvtári együttműködés szervezetét. Gondoljunk csak pl. a központi katalógussal való egybehangolásra; ennek a feladatnak az elvégzése ui. véleményünk szerint - szintén a központi raktár bibliográfiai apparátusára tartozna.

8/ Mindezeket a nehézségeket tekintetbe véve nem csodálkozhatunk azon, ha a könyvtárosok véleménye szerint a központi könyvraktár létesítésének terve miatt nem szabad késedelmet szenvednie a jobb beosztású, korszerű eszközökkel ellátott, nagyobb könyvtáráépületek célszerűbb helyen való azonnali emelésének. A könyvtárak elhelyezése oly sok év óta megoldásra váró sürgős ügy, hogy az egyetemeknek és főiskoláknak el kell végre fogadniuk a már kivitelezésben vagy annak küszöbén álló új könyvtáráépület-terveket.

9/ Az is érthető dolog, ha a könyvtárosok a megoldásként a következő módokat ajánlják:

a/ Ne létesítsünk közös raktárt, hanem saját kebelén belül minden könyvtár külön-külön alkosson lerakatot a ritkán használt könyvek számára. Példátt erre az Egyesült Államokban, Európában, sőt Hollandiában is találhatunk.

b/ Nem volna-e jobb, ha az egyetemek és főiskolák maguk osztanak fel állománygyarapítás tekintetében egymás között az egyes tudományszakokat? Akkor nem kellene több könyvtárnak ugyanazt az irodalmat gyűjtenie.

c/ Vagy nem volna-e jó, ha az egyetemek egymás között megállapodnának abban, mely városban, mely könyveket tartsanak meg s a gyűjtőkörükbe nem tartozó irodalmat adják át?

d/ Nem hajthatnának végre a könyvtárak erélyesebb állományapasztást?

3. A KÖZPONTI KÖNYVRAKTÁR MEGVALÓSÍTÁSA

I. A vezetőség feladata

1/ Tervet kell készíteni a hitelkeretre vonatkozóan. Az amerikaiak tapasztalataiból értékes adatokat vehetünk át. El kell dönteni: ki bocsássa rendelkezésre a hitelkeretet? mekkora összegre van szükség? miként fog fejlődni a pénzügyi helyzet a távoli jövőben? Az egyes tagkönyvtárak és a közös könyvraktár pénzügyeit globálisan kell megvizsgálni. Az egyes tagkönyvtárakra eső költségnek minden esetben kisebbnek kell lennie, mint ha maguknak kellene az elhelyezésről gondoskodniuk. Dönteni kell abban a kérdésben is, hogy - országos jelentőségű ügyről lévén szó - nem kellene-e az anyagi támogatásból az államnak vagy pedig minden olyan magánintézménynek is kivennie a részét, amely érdekeltnek tekinthető, akár saját anyagának leadásában, akár ilyen országos szerv létrehozásában.

2/ A központi könyvraktár elhelyezése tekintetében választanunk kell, vajon teljesen új épületet rendezzünk-e be számára, vagy pedig valamely meglévő épületbe költöztessük. Az sem baj, ha a kiválasztott épület eddig nem szolgált könyvtári célokat; csak az a fontos, hogy jól be lehessen rendezni központi könyvraktár céljára.

A telepítés helyét is meg kell fontolni. El kell dönteni, hogy a mai szállítási és közlekedési viszonyokat alapul véve - Hollandia közepére telepítsük-e a központi könyvraktárt, vagy esetleg más olyan helyre, ahol alkalmas elhelyezési lehetőséget találunk. Mivel az olvasók a központi raktárt személyesen fogják felkeresni, gondoskodnunk kell róla, hogy könnyen legyen elérhető.

3/ Hogyan szervezzük meg a központi könyvraktár vezetését? Egyik mód az lehetne, hogy valamely működő nagy tudományos könyvtár részlegének tekintjük. Ennek a megoldásnak az lenne a hátránya, hogy a funkciók keveredése hátráltatná a szükséges külön anyagi eszközök kiutalását. A kínálkozó másik mód: alapítvány. A Könyvtári Függetlenség digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban. esetünkben az Ok-

temek és főiskolák közös alapítványáról lehetne szó. Fontolóra kell továbbá vennünk különleges, pl. üzemi könyvtárak bevonását is; ezeknek ui. gyakran igen értékes tudományos anyaguk van, és a nagy tudományos könyvtárakhoz hasonlóan szívesen szabadulnának meg időnként állományuk egy részétől. Ma sok üzemnek az a szokása, hogy felesleges anyagát a Delfti Műszaki Főiskolának küldi meg. A Főiskola a megküldött könyvekkel esetleges hiányait pótolja.

4/ Vezetési feladat még a központi könyvraktár feladatának meghatározása is. Világos, hogy a központi raktár legfőbb feladata a tagkönyvtárak ritkán használt könyveinek átvétele. Ritkábban használt anyagon elsősorban régibb, történelmi értékű műveket, de ezenfelül ritkán olvasott mai anyagot is értünk.

A bostoni New England Deposit Library feladata teljesen passzív. Csúppán könyvek raktározásával foglalkozik. Minden tagkönyvtár csak raktárteret bérel.

Az Egyesült Államokban ezt az intézményt nem tekintik eszményi megoldásnak. Viszont dicsérik a chicagói Midwest Inter-Library Center-t és a Hampshire Inter-Library Center-t: ezek a központi könyvtárak nem csupán tárolóhelyek, hanem aktív gyarapítási és apasztási politikát is folytatnak.

A központi könyvraktár jellege jusson elnevezésében is kifejezésre. Ha passzív feladatot szánunk neki, akkor a KOSSMANN-féle "Országos Könyvraktár" elnevezés jöhetne tekintetben, miként Bostonban is Terakati Könyvtárról beszélnek. Ha viszont az aktív feladat mellett foglalunk állást, akkor az Inter-Library Center /Chicago és South Hadley/ mintájára pl. Holland Könyvtárközi Központnak nevezhetnők.

Ha a központi könyvraktárt jelentős országos könyvtárnak tekintjük, akkor azt is mérlegelnünk kell, vajon nem kellene-e egyéb, országos jellegű feladatokkal is megbiznunk. Ilyen lehetne pl. a Hágai Királyi Könyvtár és a Delfti Műszaki Főiskola központi katalógusának átvétele. De egyéb országos érdeklő feladatot is bizhatnánk tartósan a központra.

5/ A vezetőségre vár továbbá annak megállapítása is, milyen feltételekkel adható át az anyag a raktárnak. Az átadás kétségtelenül legegyszerűbb és legcélszerűbb módja, ha az átadott anyag feltétel nélkül a raktár tulajdonába megy át. Chicagóban ezzel szemben elvileg négyféle tárolásmódot ismernek:

- a/ állandó tárolás a tulajdonjog átruházásával, -
- b/ állandó tárolás a tulajdonjog átruházása nélkül, -
- c/ korlátlan időtartamu tárolás, a bármikori visszaigénylés jogának fenntartásával, -
- d/ ideiglenes tárolás bér fizetése ellenében.

Az anyag zöme az a/ osztályba tartozik. Az állandó tárolás előnyösebb a többi módozatnál, mert a keresett anyagot így találjuk meg legbiztosabban. A tulajdonjog átruházásának pedig az az előnye, hogy az állomány apasztását teszi lehetővé.

II. A könyvtárosok feladata

1/ A ritkán használt anyag központi raktárba való leadásának szabályozása. Nyilvánvaló, hogy a terv célját téveszti, ha nem az odavaló könyveket küldjük a központi raktárba.

Az is természetes, hogy az anyag selejtezéséhez pontosan körvonalazott szabályok szükségesek. A szakirodalomban a kérdés szabályozására vonatkozóan többféle javaslat

Ezzel az általános nézettel ellentétben a bostoni felfogás szerint, - amely mellett KOSSMANN is sikraszáll - teljesen a tagkönyvtárakra kell bízni, milyen anyagot szánnak a központi raktárnak. A mindenkori helyi igényeket tehát a könyvtáros belátása szerint lehet kielégíteni. Ennek a felfogásnak magunkévá tevése esetén kétségtelenül megkönnyül a központi könyvraktár létesítése; így ui. senki sem fog attól tartani, hogy hatalmi szóra le kell majd esetleg olyan anyagot is adnia, amelyet pedig szívesebben tartana vissza könyvtárában.

2/ Az anyag apasztásának szabályozása. Ha négy egyetem ugyanazt a könyvet adja át központi raktárnak, akkor kimondhatjuk, hogy csak két példányt tartunk meg, a többit kiselejtezzük. Ilyen módon önmagától apad a holland anyag mennyisége. Az apasztás mértékét fokozhatjuk, ha csak egyetlen példányt tartunk meg; ilyenkor erről az egyetlen példányról (mikrofilm vagy mikrokártya alakjában) mikromásolatot készítünk. Ha idővel ez az automatikus mennyiségi apasztás elégtelennek bizonyulna, áttérhetünk a minőségi apasztásra, vagyis az anyagnak értéke szerint való megválogatására. Ez azt jelenti, hogy az értéktelen anyag végül is kiselejtezhető. Ennek a minőségi apasztásnak során is a mikromásolat a végső biztosíték arra, hogy - helyigény nélkül - mégis példányunk legyen a kiselejtezett munkából. Minőségi apasztás azonban csak akkor végezhető, ha a központi könyvraktár tisztviselői a legnagyobb egyetemi végzettséggel bírnak.

3/ A könyvállomány központi elhelyezésének tanulmányozása más országok könyvtári hálózatához tartozó könyvraktárakban.

4/ A központi könyvraktárnak a lehető legkorszerűbb műszaki felszereléssel való ellátása. - Sok minden megváltozott azóta, hogy KOSSMANN második cikkében a központi könyvraktár adminisztrációjának megszervezését körvonalazta. Nagyon haladtunk az üzemvezetési technika, az adatok feldolgozása, az szállítás, a közlekedés, a reprodukció, a tárolás, a hírközlés terén. A kezelés gépesítése, a gyors szállítás, a különféle közlekedési eszközök, a hírközlési módok igénybevétele, gazdaságos raktározás, az anyagnak mikromásolatban történő biztosítása stb. ma mind rendelkezésünkre álló eszköz. E tekintetben a központi könyvraktár intézménye maga is követendő példává fejlődhetik s nagymértékben hozzájárulhat a könyvtárügy korszerűsítéséhez.

5/ A katalógizálás szabályozása. - Egyetlen egyszerű katalógus alkalmazása kívánatos még akkor is, ha a szoros értelemben vett közös könyvraktár bostoni példáját követjük. A címleírást még csak átvehetjük abban a formában, ahogyan a tagkönyvtárak elkészítik, de az anyagnak szakozása a raktári katalógus számára már súlyos és fontos problémát jelent. Számításba kell itt vennünk a gépi feldolgozás lehetőségét és azokat a követelményeket is, amelyeket a gépi feldolgozás az osztályozással szemben támaszt.

III. Az olvasó álláspontja

A megvalósítás utolsó ütemében az olvasó csupán érdekelt szemlélő. Bizik abban, hogy a vezetőség és a könyvtárosgárda minden lehetőt megtesz az ő érdekében. Neki nem jut aktív szerep a terv megvalósításában.

METCALF a New England Deposit Libraryban szerzett 13 éves tapasztalata alapján azt állítja, hogy a könyveknek központi raktárba való áthelyezése nem ró elviselhetetlen terhet a kutató tudósokra.

A központi könyvraktár kérdése tudvalevően a könyvtárközi együttműködés problémája; létesítése tehát mind a hazai, mind pedig a nemzetközi irodalommal való ellátás szempontjából igen fontos feladat. A könyvtárügy jövőbeli fejlődése kívánja meg ennek az intézménynek életrehívását. Nem hiába vizsgálta már 1902-ben A Könyvtári Fügyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban, 2016-ban s nem hiába iuttatta

kifejezésre első cikkének címében KOSSMANN dr. ugyancsak a könyvtárügy jövő fejlődését. "The demands of modern society require increased inter-institutional library cooperation in the future" ("a mai társadalom igényei fokozott könyvtárközi együttműködést kívánnak a jövőben") - írja Ralph H. ESTERQUEST, a Library Trends 1958. évi januári számában. ESTERQUEST, aki a Midwest Inter-Library Centert szervezte meg és METCALF, aki a New England Deposit Libraryt vezette, egyaránt a jövőbe néz. És idézzünk még egy amerikait, J.T. Babb-et, a Yale University könyvtárosát: "... we must plan for the future and not just await the day we will suddenly be faced with no more space and will be forced into makeshift decisions" ("előre kell terveznünk a jövőre, nem pedig addig várni, amíg arra ébredünk, hogy nincs már hely és félmegoldásokra kényszerülünk".)

KOSSMANN 1922-ben attól tette függővé tervének megvalósítását, miként fogadják azt a vezető könyvtárosok. Az elmondottakból azonban az tűnik ki, hogy ebben a kérdésben nem annyira a könyvtárosok, mint inkább az előljáró hatóságok mondják ki a döntő szót. Nekik vannak meg a szükséges anyagi eszközeik és ők bocsátják azokat rendelkezésre. Tőlük függ, lesz-e építkezés, vagy sem. Ők döntenek általános üzemvezetési szempontok alapján arról, vajon szükséges-e a központi könyvtár.

Mielőtt arról határozunk, legyen-e központi könyvtár, elvben már meg kell oldanunk az adminisztrációs, pénzügyi, elhelyezési és vezetési kérdéseket. Mert aki "a"-t mond, annak "b"-t is kell mondania. Ha tehát elhatározzák, hogy legyen könyvtár, akkor már eleve biztosítani kell ehhez a megfelelő hitelkeretet és elhelyezési lehetőséget. A könyvtárosra pedig az a feladat hárul, hogy a könyvtárközi együttműködés keretében mindazt megvalósítsa, amit a tudományos irodalom olvasóinak érdeke megkíván.

+ + +

A következő oldalon közöljük a cikkben említett három központi könyvtár fontosabb adatait.

A TUDOMÁNYOS IRODALMAT TÁROLÓ

ELSŐ HÁROM KÖZPONTI KÖNYVRAKTÁR ADATAI

	New England Deposit Library	Midwest Inter- Library Center	Hampshire Inter- Library Center
Székhelye	Boston (Mass.)	Chicago (Ill.)	South Hadley (Mass.)
Mikor határozták el alapítását?	1941	1949	--
Megnyitásának éve	1942	1951	1951
Tagkönyvtárainak száma	11	18	4
Jellege	Passzív: csak tárolás (rak- tárterület bér- beadása)	Aktiv: 1/ tárolás 2/ többlet példányok eltávolítása 3/ szerzeményezés	Aktiv:
Az együttműködés formája	Nem kereskedelmi célokból létesült vállalat. (non-profit corporation)		
Tőkéje	Nincs. (Harvard emel- te az épületet 225 000 \$-ért)	1 000 000 \$ (ebből Caernegie alapítv. 750 000 \$, Rockefeller alap. 250 000 \$)	A helyiségeket a Mount Holyoke College Libra- rytól bérli.
Épülete	Új épület, még még nem határo- zott kiterje- déssel	Új épület	A Mount Holyoke College Library két emelete.
Férőhely	6 millió kötet	3 millió kötet	12 000 kötet
<u>Eredeti cím:</u>	Overwegingen bij het stichten van een nederlands biblio- theek-depot voor weinig gebruikte boeken.		
<u>Megjelent:</u>	Bibliotheekleven. 1958. 43. ^o árg. 12.no. 330-344.p.		
<u>OSzK.ford.sz.:</u>	2067		